

KRATKI PRIKAZ

Ka obrazovanju koje pravi promjenu u Bosni i Hercegovini

Na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja

Kako postići veću jednakost i bolji kvalitet obrazovanja u BiH uvođenjem kurikulumu zasnovanih na ishodima učenja da bi se dostigli standardi vodećih obrazovnih sistema i stvorili mladima preduvjeti za uspješan život i karijeru u sve konkurentnijem svijetu?

Iako su u protekle dvije decenije u Bosni i Hercegovini (BiH) provedene značajne promjene, formalno obrazovanje u školama još uvijek je u velikoj mjeri tradicionalno.

Zastarjeli nastavni programi, podučavanje i učenje u učionicama, te prakse vrednovanja u školama ne predstavljaju povoljnu obrazovnu sredinu u kojoj se učenicima omogućava stjecanje znanja, vještina i stavova (kompetencija) neophodnih za 21. stoljeće. Adekvatno se ne razvijaju kritičko mišljenje, multiperspektivnost, inkluzivnost i poštovanje različitosti, kao ni vještine rješavanja problema, inovativnost i kreativnost, preduzetništvo i saradnja među mladim naraštajima građana i budućim liderima.

Kroz projekt „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja”, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (Misija) utvrdila je da obrazovnim sistemima širom BiH općenito nedostaju koherentnost i orijentiranost ka dugoročnim ciljevima. U poređenju s osnovama na kojima počivaju savremeni obrazovni sistemi, ovi u BiH naprosto nisu u stanju razvijati kod učenika znanje i kompetencije potrebne u današnjem svijetu.

MOŽE LI BIH UHVATITI KORAK S DRŽAVAMA KOJE IMAJU SAVREMENE OBRAZOVNE SISTEME?

DA, MOŽE! Ali, da bi došlo do toga, obrazovne vlasti u cijeloj BiH moraju sebi, kao najveći prioritet, postaviti sistemsku promjenu u obrazovanju.

Takva **sistemska promjena** nalaže oblikovanje jasne **vizije mlade osobe nakon završetka obrazovanja**. Takva vizija bi inspirirala i usmjeravala razvoj obrazovanja kao **koherentnog cikličnog sistema, usredotočenog na njeno ostvarenje**. A za to je potrebna **ozbiljna promjena fokusa** sa sadržaja **na učenike** i s pamćenja činjenica na razvoj viših kognitivnih i bihevioralnih kompetencija, koje bi omogućile mladima da vode uspješan život i karijeru.

Na osnovu iskustava drugih država, obrazovne vlasti trebaju preduzeti sljedeće međusobno povezane korake kako bi postigle takvu sistemsku promjenu:

- odrediti jasnu **viziju, svrhu i ciljeve obrazovanja**;
- **uskладiti dokumente kojima se uređuju i usmjeravaju predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje** (npr., preko strateških, zakonskih i

podzakonskih akata, predmetnih kurikuluma, pedagoških standarda i normativa);

- sistemski uvesti **kurikularni pristup**, to jest, dobro promišljeno, sistemsko uređivanje i planiranje podučavanja, učenja i vrednovanja pojedinih predmeta u toku cijelog obrazovanja;
- izraditi i primijeniti **predmetne kurikulume zasnovane na ishodima učenja**;
- uvesti efektivne **sisteme praćenja i evaluacije obrazovnog procesa, kao i vrednovanja i ocjenjivanja učeničkih postignuća**;
- izraditi novi **materijal za podučavanje i učenje**, uključujući udžbenike i digitalna nastavna pomagala;
- unaprijediti **inicijalno obrazovanje nastavnika** i uspostaviti efektivne modele **kontinuiranog profesionalnog razvoja** nastavnika;
- uspostaviti **inkluzivan i transparentan proces promjene** i to tako da svi relevantni akteri i šira javnost mogu učestvovati i izraziti svoje mišljenje;
- donositi odluke na osnovu **mjerljivih podataka** dobijenih **stalnim praćenjem i evaluacijom**, uključujući i kroz učešće u velikim međunarodnim istraživanjima učeničkih postignuća (npr., PISA, TIMSS, PIRLS).

Pažljivo osmišljenim, isplaniranim, dobro izvedenim i vođenim procesom promjene, stvorili bi se uvjeti za primjenu novih metodologija i modaliteta podučavanja, učenja i vrednovanja u učionicama. Ovo bi omogućilo istinsku promjenu koja bi pružila mladima znanje i kompetencije potrebne za uspjeh.

I na kraju, uz takvu promjenu mogao bi se ostvariti ogroman potencijal bosanskohercegovačke omladine. Omogućivanje **obrazovanja kojim se pokreću uočljive promjene** ne bi bilo od koristi samo učenicima, već, naposljetku, i društvu i ekonomiji u cjelini.

Za ostvarenje ovakvog izazovnog ali vrijednog poduhvata, neophodne su **odlučnost i međusobna saradnja** svih vlasti i institucija, kao i aktivno učešće nastavnika, stručnjaka i šire obrazovne zajednice, te podrška roditelja i učenika.

PROJEKT „KURIKULARNOM REFORMOM DO KVALITETNOG OBRAZOVANJA”

Misija pruža podršku obrazovnim vlastima širom BiH u njihovim nastojanjima da svoj djeci osiguraju inkluzivno i nediskriminatorno obrazovanje visokog kvaliteta.

Proizišavši iz Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Dejtonski sporazum), koordinirajuće uloge Misije u oblasti obrazovanja unutar međunarodne zajednice, kao i jedinstvenog prisustva na terenu, cilj ovih nastojanja Misije jeste podsticanje održive sigurnosti i dugotrajnog mira u BiH.

U sklopu ovih napora, Misija provodi projekt „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja”, uz finansijsku podršku Kraljevine Norveške i Republike Italije.

Do sada su u okviru ovog projekta napravljene tri jedinstvene alatke prilagođene sredini i uvjetima u BiH. Te alatke, uz jačanje kapaciteta, pružaju čvrstu osnovu za podsticanje sveobuhvatne, koherentne i transparentne promjene u obrazovanju, a posebno na polju izrade predmetnih kurikuluma. One su:

- *Analiza dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u BiH (Analiza);*
- *Temeljne postavke za izradu predmetnih kurikuluma (Temeljne postavke)¹; i*
- *Online platforma za izradu i objavu predmetnih kurikuluma (Online platforma).*

¹ Oba dokumenta pripremili su: Milica Balaban, Luciana Boban, Namir Ibrahimović, Mile Logara, Vanes Mešić, Sandra Muratović, Marija Naletilić, Kristina Vuca, Mirela Vukoja i Ivana Zečević, uz stručnu podršku Borisa Jokića, Ane Pešikan i Branka Slivara.

ANALIZA DOKUMENATA KOJIMA SE ODREĐUJU OSNOVNO I SREDNJE OPĆE OBRAZOVANJE U BIH

Svrha *Analize* bila je uporediti i utvrditi da li dokumenti kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u BiH dostižu standarde savremenih obrazovnih sistema. Kao početni korak u analitičkom postupku, razmotrena su postojeća strateška rješenja u međunarodnom kontekstu, čime su određeni ključni elementi kurikuluma u vodećim obrazovnim sistemima. Konačnim i najbitnijim analitičkim korakom utvrđeni su postojanje i kvalitet tih elemenata u obrazovnim sistemima u BiH.

Analizom su obuhvaćena dva nivoa dokumenata u devet od dvanaest ustavnih jedinica u BiH koje imaju direktnu nadležnost u obrazovanju (Brčko Distrikt BiH, entitet Republika Srpska i sedam kantona u entitetu Federacija BiH):

- 1) strateški dokumenti i zakonski propisi kojima je uređeno obrazovanje; i
- 2) predmetnih programa za šest nastavnih predmeta.

Ove jedinice i dokumenti birani su pažljivo kako bi se osigurao reprezentativan uzorak za cijelu BiH i za različita područja podučavanja, učenja, vrednovanja i razvoja djece i mladih osoba.

Ključni nalaz 1 Analizom strateških dokumenata i zakonskih propisa utvrđeno je da vizija odgoja i obrazovanja nije određena i da ciljevi nisu adekvatno formulirani širom BiH. Takvo stanje dovelo je do neusklađenosti u obrazovnom sistemu, kojim se ne nudi iskustvo učenja prilagođeno potrebama svakog učenika na svim odgojno-obrazovnim nivoima.

Ključni nalaz 2 Ključne kompetencije su ili izostavljene ili samo deklarativno navedene bez daljnje razrade ili povezivanja s vizijom, ciljevima ili vrijednostima odgoja i obrazovanja. Ovo potvrđuje tradicionalnu prirodu obrazovanja u BiH i nedostatak orijentiranosti na razvoj kompetencija neophodnih za život i rad u savremenom svijetu. Takvim pristupom se ne razvija

potencijal mladih i ne ostvaruje njihovo pravo na kvalitetno obrazovanje koje bi im omogućilo da se nadmeću i sarađuju s vršnjacima iz cijelog svijeta.

Ključni nalaz 3 Inkluzivnost je obrađena površno, bez odgovarajuće razrade i objašnjenja o tome kako efektivno primijeniti data rješenja u učionici. Učenici s teškoćama u razvoju i učenju, oni koji zaostaju u nastavi i oni nadareni i talentirani ostaju zanemareni resurs i razvojni potencijal za BiH.

Ključni nalaz 4 Predmetni programi ne predstavljaju sveobuhvatno i koherentno određivanje podučavanja i učenja u pojedinačnim predmetima kroz sve odgojno-obrazovne nivoe. I dalje su izrazito orijentirani na sadržaj umjesto na učenike kao pojedince i njihov razvoj. Uz takve programe, podučavanje i učenje postaju još beznačajniji za učenike, čime se pospješuje hronična nemoć sistema da podstakne individualni razvoj. Sve to dovodi do niskog nivoa postignuća i nepovezanih obrazovnih iskustava, uz gubitak motivacije u kasnijim fazama obrazovanja, a naročito na prijelazima između odgojno-obrazovnih nivoa.

Ključni nalaz 5 Tamo gdje su formulirani, ishodi učenja u predmetnim programima ne ispunjavaju niti minimum profesionalnih standarda – koriste se nedosljedno, neadekvatno i uglavnom sadrže očekivanja na najnižim kognitivnim nivoima. To je rezultiralo praksom u podučavanju kojoj je cilj memoriranje činjenica, a ne razvoj viših kognitivnih i biheviornalnih kompetencija.

Ključni nalaz 6 Prakse vrednovanja nisu dovoljno razrađene ni na strateškom nivou ni na nivou predmetnog programa, što dovodi do neadekvatnog procesa praćenja i evaluacije. To što nema savremenih koncepata vrednovanja podstiče učenike da se orijentiraju više prema ocjenama, svjedočanstvima i diplomama, nego prema ovladavanju znanjem i ličnom razvoju.

Analiza strateških dokumenata i pravnih okvira

I. VIZIJA ODGOJA I OBRAZOVANJA

Vizijom se pobliže određuje šta je to što društvo želi postići odgojem i obrazovanjem, to jest, ideja o učenicima i njihovim kompetencijama po završetku obrazovanja. Kao temelj svakog koherentnog obrazovnog sistema, vizija usmjerava određivanje svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja, te ostalih elemenata kurikularnog pristupa.

- Upotrebljivo određenje vizije može se naći u samo jednoj od analiziranih ustavnih jedinica, dok u većini ostalih jedinica uopće ne postoji, a u ostalim jedinicama bilo kakve izjave o viziji su krajnje neadekvatne, loše definirane i nedorečene.

To što nema jasne i koherentne vizije ukazuje na odsustvo sistemskog promišljanja i neuspješno oblikovanje odgoja i obrazovanja koje treba pripremiti mlade za život i rad u današnjem složenom svijetu.

II. SVRHA ODGOJA I OBRAZOVANJA

Svrhom se pobliže određuje uloga svakog odgojno-obrazovnog nivoa (npr., predškolskog, osnovnog, srednjeg) i svake vrste obrazovanja (npr., gimnazijsko, stručno) u dostizanju postavljene vizije. Jasna definicija svrhe služi za određivanje ciljeva odgoja i obrazovanja.

- Svrha je definirana u većini analiziranih kantona u Federaciji BiH (preuzeta je iz Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH), dok uopće nije nađena u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH.

Nepostojanje jasno određene svrhe kida vezu između vizije i ciljeva odgoja i obrazovanja, što dovodi do neusklađenog i nepovezanog obrazovnog sistema.

III. CILJEVI ODGOJA I OBRAZOVANJA

Ciljevima se pobliže određuje kakvo znanje, vještine i stavove učenik treba imati na kraju određenog odgojno-obrazovnog nivoa da bi se dostigle cjelokupne vizija i svrha odgoja i obrazovanja.

Ciljevi postoje u svim analiziranim jedinicama; međutim, uglavnom nisu adekvatno formulirani ili usklađeni sa svrhom.

Ovim se dalje naglašava nekoherentnost obrazovnog sistema, koja se odražava na iskustvo podučavanja i učenja kako učenika tako i nastavnika.

IV. VRIJEDNOSTI ODGOJA I OBRAZOVANJA

Vrijednosti opisuju principe, standarde i vrline koje društvo želi promovirati i podsticati u okviru obrazovnog sistema (npr., ljudska prava, jednakost, solidarnost, meritokratija, poštovanje različitosti).

- Vrijednosti odgoja i obrazovanja nisu navedene u većini analiziranih jedinica, dok su u ostalim pronađene tek nejasne formulacije, bez ikakvih pojašnjenja.

Izostavljanjem ideje o vrijednostima, kojima se određuje jedno društvo i koje treba njegovati od ranog uzrasta, propušta se prilika za podsticanje razvoja temeljnih vrijednosti demokratskog društva kod mladih naraštaja.

V. KLJUČNE KOMPETENCIJE

Ključne kompetencije su složeni sklopovi znanja, vještina i stavova koji se razvijaju cijelog života. To su, među ostalima, pismenost, komunikacija, učenje kako se uči, matematička, digitalna, socijalna i kulturalna kompetencija, te preduzetništvo.

- Mada su deklarativno navedene u nekim od analiziranih jedinica, ključne kompetencije nisu jasno određene, povezane s ciljevima, svrhom i vizijom odgoja i obrazovanja, ili funkcionalno ugrađene u predmetne programe.

Ovo je još jedna potvrda tradicionalnog pristupa u obrazovanju i nepromišljanja o kompetencijama potrebnim za život i rad danas. Takav pristup čini lošu uslugu težnjama mladih i njime se ne ostvaruje njihovo pravo na kvalitetno obrazovanje.

VI. PODRUČNA STRUKTURA KURIKULUMA I MEĐUPREDMETNE TEME

Odgojno-obrazovna područja su grupe srodnih predmeta koje za cilj imaju njihovo usklađivanje i usmjeravanje ka dostizanju vizije, svrhe i ciljeva odgoja i obrazovanja (npr., matematičko-tehničko, društveno-humanističko, informatičko-komunikacijsko područje).

Međupredmetne teme predstavljaju kompetencije koje nisu obuhvaćene ni u jednom pojedinačnom predmetu ili se mogu pronaći u više predmeta (npr., lični i društveni razvoj, održivi razvoj, zdravlje, preduzetništvo).

→ Odgojno-obrazovna područja navedena su samo u jednom dokumentu, dok međupredmetne teme uopće nisu pronađene.

Neodređivanje područne strukture i međupredmetnih tema još jednom ukazuje na izrazitu predmetnu fragmentiranost. Ovaj zastarjeli pristup onemogućava međusobnu povezanost predmeta, duboko učenje² i razvoj ključnih kompetencija.

VII. INKLUZIVNOST U ODGOJU I OBRAZOVANJU

Pod **inkluzivnošću u obrazovanju** se podrazumijeva fleksibilnost u podučavanju, učenju i vrednovanju koja ima za cilj prilagođavanje različitim potrebama i mogućnostima učenika. Ovo je neophodno kako bi se odgovorilo na raznolikost potreba kroz sve veće učešće u učenju svih učenika i različitih kultura i zajednica, te da bi se smanjila i uklonila isključenost u obrazovanju i iz njega.³

→ Inkluzivnost u obrazovanju je u svim analiziranim jedinicama uređena usko, to jeste, samo u smislu inkluzije učenika s teškoćama u razvoju i učenju ili, pak, nadarenih i talentiranih učenika, ali bez adekvatnog pojašnjenja kako je primijeniti u praksi.

² Fullan, M., Quinn, J. & McEachen J. J. (2018). *Deep Learning: Engage the World Change the World*. Thousand Oaks, California: Corwin.

³ UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*, str. 9. Paris: UNESCO.

Ovo ukazuje na slabo razumijevanje toga šta inkluzivnost u obrazovanju podrazumijeva, kao i toga kako se postiže promjena u praksi u učionici da bi se bolje zadovoljile raznolike potrebe svih učenika.

VIII. VREDNOVANJE

Vrednovanje se odnosi na praćenje i procjenjivanje učeničkih postignuća s ciljem dijagnosticiranja teškoća u učenju, a kako bi se unaprijedio proces učenja i dostigli ishodi učenja i cjelokupni ciljevi odgoja i obrazovanja. Vodeći obrazovni sistemi sadrže definirane principe vrednovanja kojima se usmjeravaju učenje i razvoj učenika.

→ Ključni principi vrednovanja nađeni su u svim analiziranim jedinicama, ali samo na nivou pravilnika i bez dodatne razrade na nivou predmetnih programa.

Zbog nepostojanja dobro definiranih savremenih koncepata vrednovanja, u praksi se učenici i dalje podstiču da se orijentiraju više prema ocjenama, svjedočanstvima i diplomama, nego prema ovladavanju znanjem i ličnom razvoju.

Analiza predmetnih programa

1. OPIS NASTAVNOG PREDMETA

U **opisu predmeta** se određuju mjesto tog predmeta u obrazovnom sistemu i njegova uloga u postizanju cjelokupnih ciljeva, svrhe i vizije odgoja i obrazovanja.

- Tek oko trećine analiziranih predmetnih programa sadrži opis predmeta. Ti opisi, međutim, govore o akademskoj disciplini umjesto o značaju tog predmeta u širem obrazovnom kontekstu i razvoju učenika. **Na taj način se ograničava razumijevanje nastavnika, učenika i roditelja o tome šta je svrha predmeta.**

2. CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA

Ciljevi su široko postavljeni iskazi o tome koja se znanja, vještine i stavovi očekuju od učenika u okviru pojedinog predmeta.

- Većina analiziranih predmetnih programa sadrži ciljeve; međutim, oni su često isuviše konkretni i neadekvatno formulirani, pa se tako **ne uspijeva prenijeti šta se zapravo očekuje od učenika.**

3. KLJUČNE KOMPETENCIJE⁴

- **Ključne kompetencije** nisu konkretno određene u analiziranim predmetnim programima, ali se njihovi elementi mogu uočiti preko predmetno-specifičnog znanja, vještina i stavova (npr., numeričke kompetencije u matematici).

4. ISHODI UČENJA

Ishodi učenja su jasna i precizna očekivanja o tome kakvo znanje, vještine i stavove učenici trebaju steći na kraju svake školske godine.

- Češće se pojavljuju u analiziranim predmetnim programima osnovne škole nego srednje opće škole (gimnazije).

Tamo gdje su formulirani, ishodi ne ispunjavaju ni minimum profesionalnih standarda, što **vodi do prakse u podučavanju kojoj je cilj memoriranje činjeničnog znanja, te posljedično, do nedostatka razvoja viših kognitivnih i bihevioralnih kompetencija.**

5. PRINCIPI PODUČAVANJA I UČENJA

Principi podučavanja i učenja su opće smjernice za nastavnike o tome kako organizirati proces podučavanja da bi se efektivnije postigli ciljevi učenja i podučavanja predmeta i ishodi učenja (npr., principi fleksibilnosti, inkluzivnosti, socijalne interakcije, kontekstualizacije).

- Analizirani predmetni programi ne sadrže koherentne i detaljno razrađene principe. Deklarativno su spomenuti pristup usmjeren na učenika i opće metodičke upute, bez ikakve povezanosti s vizijom, svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja ili podučavanja i učenja predmeta. **Ovim bi se mogla povećati već postojeća nejednakost u samom sistemu, posebno između škola u povoljnom i škola u nepovoljnom položaju.**

6. INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE (IKT)

Digitalna pismenost je od suštinskog značaja za život i rad u 21. stoljeću, pa su u predmetnim kurikulumima vodećih savremenih obrazovnih sistema jasno naglašeni uloga i mjesto IKT-a u podučavanju i učenju svih predmeta.

- Samo se u nekolicini analiziranih programa spominje IKT u okviru domaće zadaće, dok se uloga IKT-a u procesu podučavanja i učenja i postizanju ciljeva uopće ne razmatra. **Ovo dalje doprinosi sadašnjoj irelevantnosti predmetnih programa u BiH.**

⁴ Vidjeti pod V. *Ključne kompetencije*.

7. OSTALI KLJUČNI ELEMENTI

Nekih vitalnih elemenata savremenog predmetnog kurikulumuma uopće nema u analiziranim programima, poput: kako podučavanje i učenje predmeta doprinosi razvoju ključnih kompetencija; povezanost između predmeta i sa drugim predmetima; fleksibilnost programa u odgovaranju na konkretne obrazovne potrebe svih učenika. Posebno brine to što nijedan analizirani predmetni program ne nudi smjernice za praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje.

Ovaj kratki prikaz sačinjen je na osnovu dokumenta *Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Izvještaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini - na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja*, kojeg je 2020. godine izradila grupa autora, stručnjaka iz oblasti obrazovanja, koje je angažirala Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini u okviru projekta „Kurikularnom reformom do kvalitetnog obrazovanja”, kojeg provodi Misija uz finansijsku podršku vlada Kraljevine Norveške i Republike Italije.

Svako gledište, izjava ili mišljenje izraženo u ovom kratkom prikazu, a za koje nije izričito naznačeno da potiče iz Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, ne odražava nužno zvaničnu politiku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini.

Norwegian Embassy
Sarajevo

Embassy of Italy
Sarajevo